

ՍԱՄՍՈՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԴԵՍՊԱՆԸ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

V

ԷՆԶԵԼԻԻՑ ԹԵՂԶՐԱՆ

Էնզելիի հայկական դպրոցը չքեղ զարդարանքի մէջ էր: Ընդհանուր արդ ու զարդի մէջ փայլում էին հայկական եւ պարսկական դրօշները, կողք կողքի: Խռնւած բազմութիւնը, անվերջ «կեցցէ»-ներով ու ծափերով իր գեսպանին առաջնորդեց սրահը, ուր քառաձայն խումբը երաժշտագէտ Անտոն Մայիլեանի ղեկավարութեամբ երգեց Յ. Մովսէսեանի յաւուր պատշաճի յօրինած ձօնը, որ ձայնազրեւ էր ինքը՝ շնորհալի երաժշտագէտը: Ապա Իշխանը յուզւած՝ հազորդեց ներկաներին Հայաստանի Հանրապետութեան ողջոյնները: Հայաստանի Հանրապետութիւն... Սրահը թնդաց «կեցցէ»-ներից ու որոտալից ծափերից: Ժողովրդի ողեւորութիւնը անսահման էր: Ծառերը հեկեկում էին ուրախութիւնից:

Այնուհետեւ գեսպանը մի ամփոփ ճառով, տեղեկութիւններ տըւեց Հայաստանի վիճակի, Ժողովրդի աստիճանական բարոքման եւ պարսկահայերի կատարելիք դերի ու պարտականութիւնների մասին: Ծառը ընհատում էր «կեցցէ՛ Հայաստանը» բացազանչութիւններով եւ ծափերով:

Նոյն օրը երեկոյեան գեսպանը ընդունեց պաշտօնական այցելուներին: Եկան ողջունելու դատաւորը, քարդուզարը, ոստիկանապետը եւ մի շարք պաշտօնեաներ, որոնց յաջորդ օր՝ Իշխանը գնաց փոխայցելութեան:

Պարսկաստանի բոլոր հայաբնակ վայրերից ստացւեցին բազմաթիւ հեռագիրներ, ազդային մարմիններից եւ անհատներից, որոնք ցնծութեամբ բարի գալուստ էին մաղթում իրենց ազատագրւած հայրենիքի անդրանիկ գեսպանին:

Հետեւեալ երեկոյեան, Հայկական Ակումբի պերճօրէն զարդար-

լած սրահում, տեղի ունեցաւ հացկերոյթ ի պատիւ հիւրի: Ներկայ էր խուռն բազմութիւն, որի մէջ՝ հոգաբարձական կազմը, ընդունող յանձնախմբի անդամները, Հ. Յ. Դաշնակցութեան եւ Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան ներկայացուցիչները, Հայ Կանանց Ընկերութիւնը, Ծնողական Խորհուրդը, Երիտասարդաց Միութիւնը եւ ուրիշներ: այլ եւ դատաւորը, քարդուղարը, անդլիական քաղաքական եւ զինուորական պետը, քաղաքային բժիշկը եւ ուրիշ պաշտօնական անձեր:

Հացկերոյթը սկսեց քառաձայն երգեցիկ խմբի երգով՝ «Մեր Հայրենիք» եւ պարսկական աղբային երգը, որից յետոյ Ի. Բէգխանեանը հայ զաղութի եւ Գր. Եղիազարեանը ընդունող յանձնախմբի կողմից ասեցին ողջոյնի ոգեւորած խօսքեր: Ապա Իշխանի առաջարկութեամբ խմեց պարսիկ կառավարութեան կենացը, իսկ դատաւորը բաժակ բարձրացրեց ի պատիւ Հայաստանի կառավարութեան: Յետոյ, իրար յետեւից յուզած ճառեր խօսեցին Հ. Յ. Դաշնակցութեան կողմից՝ Ի. Բէգխանեանը, Գ. Եղիազարեանը եւ Ս. Յովսէփեանը, Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեան ներկայացուցիչը եւ շատ ուրիշ հանդիսականներ: Բոլոր ճառերի միտքը նոյնն էր. անսահման հրճանք Հայաստանի Հանրապետութեան ստեղծման առթիւ եւ սրտադին համակրանք՝ նրա դեսպանին:

Հացկերոյթը տեւեց մինչեւ գիշերւայ ժամը 2-ը: Միւս օր ժամը 1-ին դեսպանը հանդիսաւոր զնացքով մեկնեց Ռաշտ, որտեղից հայ համայնքը իբրեւ ներկայացուցիչ ուղարկել էր Մ. Ղազարեանին: Ռաշտում էլ սպասում էին անհամբեր եւ պատրաստութիւններ էին տեսել ընդունելութիւնը կատարեալ դարձնելու համար: Եւ, յիշուի, այստեղ էլ շատ չքեղ ընդունելութիւն ցոյց տուեց: Հայոց դպրոցը պնւած էր ընտիր գորգերով, ծաղիկներով ու դալար կանաչով: Ձոյգ դրօշակները ծածանւում էին ամէն կողմ: Ընդարձակ սրահի պատերին կախած էին աղբային դործիչների պատկերները: Ընդունելութեան տեղ էր պատրաստւած եւ քաղաքից դուրս, Շալքու այգում, ուր ժամանակից առաջ հաւաքւել էին կառավարութեան ներկայացուցիչները, ազգային մարմինները եւ երկսեռ խուռն բազմութիւն: Հ. Յ. Դաշնակցութեան ներկայացուցիչները զնացել էին աւելի առաջ: Նրանց կողմից Հ. Յ. Դ. Գիւլանի կոմիտէի անդամ Ալ. Սալաւորեանը բարի գալուստի ուղերձ արտասանեց եւ մի ճոխ ծաղկեփունջ մատուցեց Տիկ. Սաթենիկին:

Ծովածաւալ բազմութեան ոգեւորութիւնը անօրինակ էր, երբ դեսպանը իր չքախմբով կանգ առաւ Շալքու այգու առջեւ: «Կեցցէ»-ները թնդացրին օդը: Լարաւոր նազախումբը հնչեցնում էր «Մեր

Հայրենիք»-ը: Ամէն կողմից ծաղկեփնջերի տեղատարաւ. Իշխանի անցած ճամբան ծածկւում էր ծաղիկների գեղեցիկ դորդով: Բոլորի աչքերից արցունք էր երեւում:

Փոքրիկ դադարից եւ սլաշտօնական տեսակցութիւններից յետոյ, 41 կառքերից բաղկացած շքերթը դիմեց դէպի քաղաք: Պաշտօնական ընդունելութիւնը տեղի ունեցաւ դպրոցում, որի մուտքից մինչեւ սրահը շարւած էին տօնական զգեստներ հագած աշակերտ աշակերտուհիները իրենց ուսուցչական կազմով: Սրահը մտնելիս՝ նւազախումբը նւագեց երկու երկրների ազգային երգերը: Ապա, սրահում, ողջոյնի խօսք ասաց նահանգապետի ներկայացուցիչը, որին սլառասխանեց Իշխանը: Քաղաքի հայ համայնքի կողմից խօսեց բժ. Իս. Տէրաէրեանը: Խօսք առին եւ մի շարք ուրիշ ներկայացուցիչներ, որոնց բոլորին սլառասխանեց գեսպանը:

Հանդէսը վերջացաւ հիւրասիրութեամբ եւ մտերիմ զրոյցով, որից յետոյ Իշխանը իր շքախմբով առաջնորդեց վաճառական Սարգիս Զարիֆեանի տունը, ուր այցելութեան եկաւ նահանգապետ Ազրին:

Հետեւեալ օրը, դեկտ. 27-ի առաւօտեան, այցելութեան եկան քարգուզարը, ոստիկանապետը, մէարէֆի ըէխըր եւ կառավարական ուրիշ հիմնարկութեանց ներկայացուցիչներ: Իշխանը իր հերթին փոխայցելութիւն տւեց բոլորին: Մէարէֆի ըէխըր առաջնորդեց նւրբան պետական դպրոցը, ուր ուսուցիչները եւ աշակերտները ընդունեցին մեծարանքով: Իշխանը այցելեց եւ հայկական դպրոցը, ուր ջերմ ընդունելութեան արժանացաւ: Աշակերտական քառաձայն խումբը պ. Միքէեանի ղեկավարութեամբ երգեց ազգային եւ ժողովրդական երգեր: Տեղի ունեցաւ մտերիմ զրոյց ուսուցիչների հետ:

Յաջորդ օրը, դեկտ. 28-ին, դպրոցի հոգաբարձութիւնը եւ ուսուցչական կազմը հանդէս-երեկոյթ ունեցաւ ի պատիւ Հայաստանի Հանրապետութեան ներկայացուցչի, որ տեւեց մինչեւ կէս գիշեր, որից յետոյ, մինչեւ առ. ժամը 4-ը, տեղի ունեցաւ յատկապէս կադմակերպւած խնջոյք:

Մեկնումը Ռաշտից էլ եղաւ խանդավառ ու սրտաշարժ: Յաջորդ կայանը Ղազւինն էր, ուր նոյնպէս պատրաստւած էր փառաւոր ընդունելութիւն: Ազգային մարմինները, հասարակութիւնը, վաճառականութիւնը, գաղթականութեան ներկայացուցիչները այդ առթիւ յատուկ խորհրդակցութիւն էին ունեցել, որի ժամանակ վաճառականներից մէկը խնդրեց իրեն թողնել ընդունելութեան ամբողջ ծախքը հոգալու պատիւը, որովհետեւ ինքը վաղուց, դեռ յեղափոխական շարժումների ժամանակ ուխտել էր հիւրընկալել Հայաստանի առա-

ջին դեսպանին: Մի ուրիշը յայտնեց, թէ ինքը կը հոգայ դեսպանի եւ շքախմբի ամբողջ ծախքը որքան որ նրանք մնալու լինեն Ղազւինում: Եղան նաեւ ուրիշ զիմումներ եւ առաջարկներ: Խորհրդակցութիւնը աշխատեց բոլորին էլ, որքան հնար էր, բաւարարութիւն տալ:

Երբ Ռաշտից հասաւ անհամբեր սպասող հեռագիրը, թէ՛ «Իշխանը ամսոյս 30-ին, կէս օրից յետոյ ժամը 3-ին, կը լինի Ղազւինում», հայ համայնքին տիրեց անսահման ոգևորութիւն: Մանաւանդ բարձր էր տրամադրութիւնը նրանց, ովքեր անձամբ ճանաչում էին Իշխանին, զիտէին, թերեւս եւ մասնակցել էին նրա յեղափոխական գործունէութեան Թաւրիզում, Սարմաստում, Ուրմիայում: Հակառակ աննպաստ օդի եւ անհանգիստ քամու, ազգային մարմիններն ու մասնաւոր անհատներ կառքերով շտապում էին քաղաքից դուրս, Ռաշտի դուռը: Այնտեղ խումբ-խումբ հաւաքւում էր եւ երկսեռ բազմութիւնը: Գաղթական երիտասարդութիւնը դալիս էր ձիերով, զինուորական կարգապահութեամբ:

Մինչ բազմութիւնը խոնւում էր որոշած վայրում, երկու ինքնաշարժներ սլանում էին Իշխանին ընդ առաջ: Մէկի մէջ նստած էին հիւրընկալող Աւետիս խան Տէր-Գրիգորեանը իր երկու զաւակների հետ, Հ. Յ. Դ. Ատրպատականի եւ Շահաստանի Կեդր. Կոմիտէների ներկայացուցիչը՝ տողերիս զրոյը եւ Ղազւինի Հ. Յ. Դ. կոմիտէի ներկայացուցիչ Ղահր. Թամրազեանը: Միւսում կային Եղբ. Թումանեանների առեւտրական տան կողմից Միրզա Ամիրջանեանը, հնչակեան Ռաֆ. Մովսէսեանը եւ Ղազւինի հայ հասարակութեան ներկայացուցիչ Սմբ. Ասուածատրեանը:

Հանդիպումը տեղի ունեցաւ քաղաքից մօտ 20 կիլոմետր հեռու Աղա-Բարս կոչւած վայրում: Իշխանի ինքնաշարժը փչացել էր, այդ պատճառով ուշացել էին՝ անհանգստութիւն պատճառելով սպասողներին: Յուզւած գրկախառնեցինք եւ համբուրեցինք Իշխանի եւ Իշխանուհու հետ: Նոյն Երւանդն էր՝ եւ նոյն Սաթենիկը՝ 95 - 96 թւականների Տաջոն եւ օր. Ծաղիկը, միայն արդէն ծերացած: Համբուրեցին եւ Ռ. Մովսէսեանի հետ, իբրեւ նախկին յեղափոխական ընկերներ: Ներկայացան ու ծանօթացան եւ միւսները:

Շատ էին ուշացել. արդէն օրը մթնում էր: Շքախմբի անդամները յետ էին մնացել. նրանց ինքնաշարժն էլ փչացել էր: Սպասելը ապարդիւն էր: Տեղաւորեցինք մեր ինքնաշարժերում եւ ուղեւորեցինք դէպի Ռաշտի դուռը, ուր բազմութիւնը վաղուց արդէն անհամբերութեան նշաններ էր ցոյց տալիս: Կառավարութեան ներկայացուցիչները երկար եւ ապարդիւն սպասելուց յետոյ վերա-

դարձել էին: Յրտի պատճառով ցրւել էր եւ հասարակութեան մի մասը:

Երեկոյեան ժամը վեցն էր, երբ դեսպանական ինքնաշարժը մօտեցաւ սպասողներին եւ վերջիններէս ուղեկցութեամբ դիմեց դէպի հայկական դպրոցը, ուր մուտքի առաջ եւ բակը ասեղ ձգելու տեղ չկար: Իշխանը անցաւ դրօշազարդ փառաշուք կամարի տակից: Դըպրոցի դուրսն ու ներսը ծածկւած էին դորդերով, ծաղիկներով, կանաչով, դրօշակներով եւ աղգային գործիչների պատկերներով: Բակի մէկ ծայրից միւսը տարածւած էին դրօշազարդ ծաղկահիւս շրջութաներ եւ գոյնզգոյն լապտերներ: Տեսարանը սքանչելի էր եւ մօտակա տրամադրութիւն էր ներշնչում ամենքին:

Ուսոցչական եւ աշակերտական խումբը «Մեր Հայրենիք, աղա՛տ, անկախ»-ի դուռ հնչիւններով ընդունեց ցանկալի հիւրին: Իշխանը բարձրացաւ պատշգամբը եւ մի քանի խօսքով շնորհակալութիւն յայտնեց ցոյց տրւած ջերմ ընդունելութեան համար: Ի պատասխան՝ օդը թնդաց «կեցցէ»-ներից: Ժամանակը ուշ էր: Ընդունելութեան հանդէսը յետաձգւեց յաջորդ օրւայ: Հիւրերը, ներկայացուցիչների ուղեկցութեամբ, մեկնեցին հիւրընկալ Ա. Տէր-Գրիգորեանի տունը:

Այստեղ դեսպանին ներկայացան աղգային մարմինների ներկայացուցիչները, քահանան, վաճառականները, Հ. Յ. Դաշնակցութեան եւ Ս. Դ. Հնչակեան կուսակցութեանց ներկայացուցիչները, որից յետոյ տեղի ունեցաւ զրոյց Հայաստանի մասին: Եկաւ ոստիկանապետը եւ կառավարութեան կողմից բարի դալուստ մաղթելով՝ նահանգապետի ու քարգուղարի այցելութեան համար ժամադրութիւն խնդրեց: Օրը վերջացաւ ընթրիքով. մտերմական սեղանի շուրջ արտայայտեցին շատ ջերմ զգացումներ ու բարեմաղթութիւններ:

Հետեւեալ առաւօտ ես ընկերական երկար տեսակցութիւն ունեցայ Իշխանի ու Սաթենիկի, մեր նախկին Երւանդի ու Ծաղիկի հետ: Իշխանը խնդրեց ծանօթացնել իրեն տեղական պայմաններին ու գործերին. նա առանձնապէս հետաքրքրւում էր տիրող քաղաքական ու տնտեսական դրութեամբ, դադթականների վիճակով, մեր կուսակցութեան եւ ընկերների կեանքով ու փոխարարերութիւններով, մասնաւորապէս Թէհրանի մեր կազմակերպութեան շարքերում առաջ եկած անհամաձայնութեամբ եւ պառակտումով: Հարց ու պատասխանի ձեւով ես պարզեցի նրան հետաքրքրող խնդիրները:

Երկար խօսելու ժամանակ չկար: Շուտով սկսեց պաշտօնական այցելութիւնների շարքը: Եկաւ նահանգապետը, ապա՝ քարգուղարը, ժանդարմների պետը, ոստիկանապետը: Մի ժամ տեւող սիրա-

լիք ու բարեկամական տեսակցութիւն: Նրանց հեռանալուց յետոյ, եկաւ անգլիական քաղաքական եւ զինւորական ներկայացուցիչը «Թայմս»-ի թղթակցի հետ, որոնք բաւական երկար տեղեկութիւններ տոին Հայաստանի եւ Կովկասի մասին:

Նոյն օրը երեկոյեան, ժամը 4-ին, Իշխանը, ընկերակցութեամբ Ա. Տէր-Գրիգորեանի, Միքայէլ խան Բարխուդարեանի եւ Միրզա Ամիրջանեանի այցելեց կառավարութեան ներկայացուցիչներին, ապա, ինձ հետ, գնաց Պոլիտիքը Օֆիսի սալային, որի հետ զրոյց ունեցաւ զաղթականութեան ապագայի մասին: Փոխայցելութիւն տւեց նաեւ Մ. խան Բարխուդարեանին եւ Մ. Ամիրջանեանին: Իսկ երեկոյեան տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր խնջոյք, որի ամբողջ ծախքը ստանձնել էր Միքայէլ խանը: Իշխանը ընդունեց «Մեր Հայրենիք»-ով, որ նւագեց «Քնար» նւագախումբը, Համբ. Գրիգորեանի ղեկավարութեամբ: Նահանգապետը, քարզուզարը եւ ոստիկանապետը՝ պարսկական ազգային երգով:

Խնջոյքը անցաւ բարձր տրամադրութեան տակ: Երգ, նւագ, առատ հիւրասիրութիւն, խանդավառ ճառեր: Ողջոյնի ճառեր խօսեցին Համայնական վարչութեան, Կանանց կուլտուրական Միութեան, Հայ Գաղթականութեան, Հոգարարձութեան, ուսուցչական խմբի, Հ. Յ. Դ. Ատրպատականի եւ Շահաստանի Կ. Կ.-ի ներկայացուցիչները: Հ. Յ. Դ. տեղական կոմիտէի կողմից խօսեց Հ. Գրիգորեանը, հայ զինուորների կողմից՝ Լեւոն Դային, Երիտ. Յառաջդիմական Միութեան կողմից՝ Բազը. Յակոբեանը, ապա՝ հնչակեան Ռ. Մովսէսեանը, բոլլեւիկ Հմայեակ Աւագեանը: Բոլոր ճառերն էլ տողորած էին բոլոն հայրենասիրութեամբ: Ամենից վերջը խօսք առաւ Միք. խան Բարխուդարեանը, որը իրենց առեւտրական տան կողմից Հայաստանի անդրանիկ ղեսպանի տրամադրութեան տակ դրեց 100,000 ռուբլի: Նրան հետեւեց Ա. Տէր-Գրիգորեանը՝ նոյնպէս 100,000 ռուբլով: Օրինակը վարակեց եւ ուրիշներին՝ կարճ ժամանակամիջոցում գոյացաւ 769,000 ռուբլի:

Այս սրտաբուլի հայրենասիրութեան զգացած խօսքերով պատասխանեց Իշխանը, որի ճառը համակ ջատագովանք էր վերածննդ Հայաստանի ու հայ ժողովրդի ստեղծագործող հանճարի: Նա ծանրացաւ պարսկահայոց պարտականութեան վրա հանդէպ հայրենիքի, երախտագիտութիւն յայտնեց պարսիկ ժողովուրդին ու կառավարութեան եւ կոչ ուղղեց համերաշխ գործունէութեան յօգուտ եւ ի փառս ստրկութեան կապանքներից ազատագրւած Մայր Երկրի:

Իշխանի ճառը ընդհատուեւ էր բոլոն ծափերով եւ «կեցցէ»-ներով: Խնջոյքը տեւեց մինչեւ երեկոյեան ժամը 10-ը, որից յետոյ հիւ-

րերը հրաւիրւեցին ընթրիքի Եղբ. Թումանեանների առեւտրական տան կողմից :

Յաջորդ օրը 1920 յունւարի 1-ն էր : Ղաղւինի հայ դաղութը հոգեկան հրճւանքով շնորհաւորում էր իր հայրենիքի գիւանադիտական ներկայացուցիչի նոր տարին : Սումբ - խումբ գալիս էին այցելուները՝ բարձր եւ ղարթ տրամադրութեան տակ : Բայց ե՞րբ է հայը առանց արցունքի ուրախութիւն վայելել : Ընդհանուր ոգեւորութեան մէջ մէկ էլ մի հեռագիր եկաւ Իշխանին : Կարդաց, մռայլ ստեր իջաւ ճակատին : Ներկաները անհանգիստ նայում են նրան : Հեռագրի ընթերցումից յետոյ տիրեց մի պահ լռութիւն , ապա -

- Ներսէս Սրբազանը Թաւրիզից հեռագրում է , թէ Վերին եւ Ներքին Ազգութիւնները թալանւել ու կոտորւել էին թիւրքերի կողմից , թէ փախստականների ծայրը արդէն հասել է Թաւրիզ...

Ծանր ու ցնցող լուր : Ամենքը չլսեցին անախկալ աղէտից : Բընաջնէց եւ կովկասի այս ամենադեղեցիկ , ամենէն հարուստ ու փարթամ անկիւնը , Գողթան թաղն ու պսակը : Մանրամասնութիւններ չկային , բայց ուր գործում է թիւրք ճիւղի բարբարոս ձեռքը՝ ի՞նչ մանրամասնութիւն :

Վրդովեցուցիչ լուրի տպաւորութեան տակ ամենքն էլ յուզում ու դայրոյթ էին արտայայտում : Յաւ , որ Հայրենիքի անկախութիւնը մթազնում է նոր աղէտով : Վախ , որ բոթաբեր լուրը ստացւեց նոր տարւայ օրը : Լաւ չսկսեց նոր տարին : Եւ ցրւեցին բեկւած սրտով : Տէր Եղնիկ քահանան համարում էր լուրը չարագուշակ մեր հետագայ կեանքի համար :

Կէս օրից յետոյ , դեսպանը այցելեց գաղթականական դպրոցը եւ դիմաւորեց «Մեր Հայրենիք»-ով : Ուսուցիչ Գագիկ Ռշտունին ողջօյնի ուղերձ կարդաց եւ տեղեկութիւններ տւեց դպրոցի մասին : Իշխանը հետաքրքրեց դպրոցի վիճակով եւ դո՛հ սրտով հեռացաւ : Ապա այցելեց գաղթականների բնակարանները , ծանօթացաւ նրանց նիստ ու կացին : Հանդիպեց սալմաստեցի եւ ուրմեցի իր հին ծանօթներին , որոնց հետ ունեցաւ մտերիմ խօսակցութիւն : Դիտեց բուժարանը , գրասենեակը եւ մեկնեց դո՛հ գաղթականութեան վրա թափւած խնամքից :

Նոյ օրը երեկոյեան տեղի ունեցաւ տեսակցութիւն Հ. Յ. Դ. տեղական կոմիտէի հետ Ղ. Թամրազեանի բնակարանում : Իշխանը տեղեկութիւններ տւեց Հայաստանի պետական ու կուսակցական կեանքի եւ խորհրդարանի ու կառավարութեան կատարած աշխատանքների , ինչպէս նաեւ Հ. Յ. Դ. Գ-րդ ընդհ. ժողովի եւ կազմակերպական ընթացիկ կեանքի մասին : Հետաքրքրեց տեղական

խնդիրներով եւ բացատրեց Պարսկաստանի կազմակերպութեան անելիքները :

Միւս օրը, յունւ. 2-ին, եկաւ Արսէն խան Միքայէլեանը՝ Թէհրանի հայ հասարակութեան կողմից Հայաստանի դեսպանին բարի գալուստ մաղթելու համար եւ տեղեկանալով Իշխանի մեկնելու ժամանակի մասին՝ վերադարձաւ: Երեկոյեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը տւեց երաժշտական երեկոյթ ի պատիւ Իշխանի: Ներկայ էր երկսեռ խումբ բաղմութիւն, ինչպէս եւ նահանգապետը, քարդուղարը եւ կառավարական այլ պաշտօնեաներ: Իսկ երեկոյթից յետոյ, մինչեւ ուշ գիշեր, տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր ընթրիք Ա. Տէր-Գըրիգորեանի տանը:

Այստեղ յիշենք, որ ճիշտ այդ օրերին Թաւրիզից Ղազւին էին հասել Անդրանիկի խմբի նախկին զինւորներից 40 հոգի, որ գնում էին Բաղուրա իրենց ընտանիքները գտնելու: Մարդիկ բացարձակապէս զուրկ էին նիւթական միջոցներից: Անգլիացիներին ուղղւած դիմումները հանդիպեց չոր մերժումի: Խնդիրը ներկայացւեց Իշխանին: Որքա՛ն եղաւ բոլորի ուրախութիւնը երբ նա յայտնեց, թէ Հայաստանի խնամատարութեան նախարարութիւնը Ատրպատականի գաղթականներին յատկացրել է մէկ միլիոն ուլլի, որից 300 թուման կարող է տրամադրել յիշեալ 40 հոգուն, իսկ մնացեալը պիտի ուղարկէ Ներսէս Արքեպ. Մելիք-Թանդեանին: Այդ գումարով 40 հոգին ճանապարհւեց Համադան: Վերջը պէտք եղաւ 150 թուման եւս հասցնել, որ հասնին Բաղուրա:

Հայաստանի դեսպանի այս առաջին դրամական օգնութիւնը խոր տպաւորութիւն գործեց մասնաւորապէս գաղթականների վրա, որոնք առանձին հպարտութեամբ ասում էին, թէ՛ այլեւս անտէր չեն: Կայ հոգատար աղքատի մի կառավարութիւն, որ կը մտածէ նրանց մասին: Այսպէս է աշխարհը. «Տէրովին Տէրն է պահել, անտէրին գէշն է տարել»:

Յունւար 3-ի կէս օրին, Իշխանը, Եղբ. Թումանեանների առեւտրական տան տրամադրած երկու ինքնաշարժով մեկնեց Թեհրան: Բաժանումը շատ սրտառու էր: Ահագին բաղմութիւն էր հաւաքւել Թեհրանի դուռը, Ղազւինից երեք վերստ հեռու, անօրինակ խանդավառութեամբ ճանապարհ գրեց իր սիրելի Հայրենիքի անդրանիկ դեսպանին:

Թաւրիզ.

(Շարունակելի)

